

О.ШЕПЕТЯК (Київ)

УДК 272+275

**ДРАМАТИЧНЕ БОГОСЛОВ'Я К. БАРТА,
Г.У. ФОН БАЛЬТАЗАРА ТА Р. ШВАГЕРА**

Актуальність теми. Багатогранність осмислення світу і поглядів на нього визначає багатство людської душі, розкриває її творчий потенціал і дарує їй можливість очима розуму і серця побачити навколишню дійсність як єдиний світ, в якому сама людина відіграє роль не лише пасивного спостерігача, а й рушійної сили прогресу духа, який перебуває у стані постійного прагнення до нових вершин креативного осягнення сенсу буття. Творча сила, закладена в духовній сутності людини, є причиною всестороннього розвитку особистості та світу, який зазвичай є проекцією внутрішньої для людської сутності дійсності. Саме ця творча сила, яка лягла в основу духовно-цивілізаційного розвитку суспільства і стала причиною формування креативного людства як творчого чинника світу культури, виразилася в незліченних проявах та царинах реалізації людської сутності. Релігійний аспект самовизначення людини не залишився осторонь процесів творчого вираження людства. Відколи існує людина, відтоді у її бутті не тільки присутня віра в Бога-Творця, а й наявна активна участь у творчому процесі формування уявлення про Бога. Людина завжди прагне зрозуміти таємницю Бога, його місця у приватному і спільнотному житті людини. Відношення людини до Бога, способи творення культури - на основі віри Бога, або її заперечення – все це типи богословствування, тобто мовлення про Бога. Світоглядні зміни, які відбуваються у вселюдському розумі, спричинюють також переосмислення людиною її ставлення до Бога і його розуміння.

Протягом двохтисячолітньої історії богословської думки було сформовано низку концепцій, за посередництвом яких євангельська вістка, проголошена Христом та передана традицією Церкви, входила в життя і культуру народів, творячи християнську цивілізацію. ХХ століття, початок якого ознаменувався численними цивілізаційними перетрубаціями, спонукало Католицьку Церкву до формування нових інкультураційних моделей. **Метою цього дослідження** є простежити формування деяких богословських концепцій в новітній богословській думці німецькомовних країн.

Джерельна база. В ході дослідження автор посилається на періоджерела, зокрема на працю Карла Барта «Християнин у суспільстві», виданій у збірці «Фундатори діалектичного богослов'я» у Мюнхені 1962 року. Використана також праці Раймунда Швагера «Ісус у драмі спасіння. Огляд біблійного вчення про спасіння», яку автор опублікував в Іннсбруку в 1996 році, та Адольфа фон Гарнака «Сутність християнства», яку перевидали в Гютерсльозі в 1977 році. Також звертаємося до важливих дослідників

драматичного богослов'я, а саме до праць Е. Гуер'єро, Г.-В. Пітца, В. Сандерса.

Важливе місце в богословській дискусії ХХ століття зайняв напрямок, що отримав назву «драматичне богослов'я». Початок цього стилю мислення поклав швейцарський протестантський пастор і богослов Карл Барт. Важливий внесок в розвиток цього напрямку богословствування внесли шведський лютеранський єпископ Густаф Емануель Гільдебранд Авлен та швейцарські католицькі богослови Ганс Урс фон Бальтазар і Раймунд Швагер¹⁹¹. Зародження драматичного богослов'я у творах К. Барта було викликано його протестом проти домінуючої в довоєнні роки течії ліберального богослов'я.

Богослови-ліберали зародилися в німецькому лютеранському середовищі інтелектуалів, а згодом поширили свої впливи на швейцарських кальвіністів та інші протестантські деномінації Європи й Америки. У витоках ліберального богослов'я стояли Фрідріх Шляєрмахер та Альбрехт Беньямін Річль. Ці богослови ставили перед собою ціль – відкрити шлях до християнства інтелігентній молоді доби Просвітництва. В основі Просвітництва стояв культ розуму: розумність опинилася на найвищому п'єдесталі культурних цінностей. З позицій просвітницького захоплення розумом мислителі нової епохи критикували все, що не підпадало під їхній критерій розумової доцільності. Критики зазнавала й релігія. Основним закидом просвітників і тих, хто захоплювався їхніми ідеями, в адрес християнства було те, що у християнстві існують такі догми та аспекти віровчення, які неможливо раціонально пояснити. Християнство видавалося просвітникам як нераціональне, а тому близьке до міфотворчості.

Ці ідеї не оминали й молоде покоління німецьких християн. Серед християнських конфесій Німеччини виробилося різне ставлення до нових ідей у філософії та світогляді. Католики, обравши консервативну позицію, що домінувала в Католицькій Церкві протягом «доби Піїв» (1775-1958) аж до Другого Ватиканського Собору, відмежувалися від нових віянь. Подібну позицію обрали деякі протестанти. Однак вони увійшли в діалог з новим світоглядом.

Це були в основному протестантські інтелектуали, які, з одного боку, стояли на основах своєї віри, а з іншого, навчаючись в університетах, в яких панували нові ідеї, переймалися ними. Вирішення внутрішнього конфлікту вони шукали у спробах узгодження віри та раціонально-наукового просвітницького світогляду. Ф. Шляєрмахер та А. Річль увійшли в історію богословської думки тим, що намагалися здійснити таке узгодження. Оскільки істини християнського віровчення, біблійного об'явлення тощо зазнавали критики зі сторони нецерковних інтелектуалів за свої раціонально недоведені

¹⁹¹ Sandler W. Narrative Ethik und dramatische Theologie. // Ethik und Erzählung. Theologische und philosophische Beiträge zur narrativen Ethik. / [Hrsg. von M. Hofheinz u.a.]. – Zürich, 2009. – S. 161.

тези, молоде покоління богословів старалися викласти християнство так, щоби воно не суперечило науковим здобуткам. Проблемою такого викладу віровчення було те, що враз із несуттєвими релігійними моментами в концепції відкидалися й ті, які становлять основи християнства, зокрема Нікейсько-Константинопольський тринітологічний догмат і Халкедонський христологічний догмат.

Поступово ліберальне богослов'я стало домінуючим серед протестантів. Воно поширилося чи не по всіх факультетах протестантського богослов'я Німеччини, а згодом й далеко поза її межі. Протестанти, які погоджувалися з ліберальними ідеями, не мали змоги йому протистояти. Оскільки вища богословська школа протестантської Німеччини перебувала під впливом богословів-лібералів, їхні опоненти в протестантському середовищі не мали власної кузні для підготовки фахових богословів. Пастирі, які не приймали ліберальні ідеї зазвичай не мали можливості здобувати наукові ступені та відіграти роль в богословській науці, і як наслідок, опинилися на сільських парафіях, які не визначали загального духу протестантизму.

Так тривало аж до появи на трибуні богословської дискусії К. Барта. Цей пастор здобував освіту в кращих богословських школах Німеччини і Швейцарії, під час навчання, як і більшість його колег, захоплювався ліберальними ідеями. Він почав пастирювати в невеликій сільській парафії у Швейцарії. Прийшовши до людей, він приніс їм ті прогресивні філософсько-світоглядні ідеї та богословські доробки, які досягнув в університетах.

Вже перші його проповіді та катехизи принесли йому повне фіаско. Високоінтелектуальне богослов'я, яке він у студентські роки чув з університетських кафедр, виявилось абсолютно відчужене від реального життя і проблем мільйонів простих християн, які приходять до храму не для того, щоб послухати лекцію високого наукового та ораторського рівня, а для того, щоб принести до Бога свої біди і радощі, проблеми і надії, щоб бути почутими і почути розраду, щоб пережити живу зустріч із живим Богом. Ліберальне богослов'я, яке єднало християнство з просвітницькими ідеями, вихолощуючи перше на користь другого, було непридатне для реального пастирського служіння. Усвідомлення цього привело К. Барта до розчарування і необхідності пошуків нових методів богословствування. Перед ним стояло завдання заново навчитися проповідувати, відрізняючи при цьому кафедру, яка призначена для лекції, від амвону, призначення якого – проповідь.

Найоптимальніший стиль богословського викладу К. Барт побачив у драматичному мистецтві. Ідея використання понять сценічного мистецтва у богослов'ї не була новаторством К. Барта. Вона належить яскравому представнику ліберального протестантизму, пруському богослову Адольфу фон Гарнаку, який у праці «Wesen des Christentums» описував історію спасіння як постійне протистояння Царства Божого і царства світу цього. Ідея Царства Божого стояла в основі богословської концепції вчителя А. фон Гарнака, одного із фундаторів ліберального богослов'я А. Річля. Саме від цього

мислителя згадана ідея розвинулася в центральне поняття богословів-лібералів. Ідею протистояння двох царств, про яку писав ще св. Августин, єпископ Гіппонійський, А. фон Гарнак описує в категоріях протилежних до театральної драми. «Все драматичне у зовнішньому, загальноісторичному сенсі тут відсутнє»¹⁹². На думку цього богослова історія спасіння повністю позбавлена драматики.

К. Барт підхоплює ідею використання поняття драми до опису історії спасіння. Гостро критикуючи ліберальне богослов'я, він скеровує свою атаку і в напрямку А. фон Гарнака. На думку К. Барта, історія спасіння – це космічна драма, яка розгортається у відносинах Бога і людини. Для К. Барта акт творіння Богом людини, Старий Завіт, наповнений Бого-людськими союзами і їх порушенням з боку людини, постійні внутрішні протистояння гріха і праведності в людському серці, спасіння, дароване Богом у воплощенні, смерть і воскресіння Христові, очікування парусії (другого пришестя) та надія Царства Божого при повноті віків – все це драма, в якій бере участь все буття.

Драматичне богослов'я не можна розглядати поза домінуючими настроями в богословській дискусії. ХХ століття принесло в богословську думку багато нового, небаченого досі. Новітня епоха ознаменувалася антропологічним ракурсом думки. Людина стала в центрі філософсько-світоглядних надбудов. В католицькому богослов'ї ХХ століття вершиною антропологічного вектора богословствування став Другий Ватиканський Собор, який зробив неабиякий акцент на людині. Саме під цим кутом зору можна побачити справжню суть низки основних постанов Собору: заклики до розвитку мирянської активності, екуменічні рухи і зміна у ставленні до інших релігій, літургійні реформи тощо.

До участі у Другому Ватиканському Соборі, як спостерігач від протестантів, був запрошений і К. Барт, який однак через ускладнення здоров'я не зміг взяти участь в його роботі. Фундатором антропологічного повороту в богослов'ї став Карл Ранер, який останні роки свого творчого життя провів на факультеті католицького богослов'я Іннсбрукського університету Леопольда-Франца. Деканом цього факультету довгий час був ще один мислитель драматичного богослов'я Раймунд Швагер. В концепції К. Ранера основою людини є трансцендентний екзистенціал, тобто сутнісна скерованість людини до Бога, який виступає не тільки як Абсолют чи «Бог філософів», а особовий учасник екзистенційного спілкування. Настрій богословської дискусії новітньої епохи відзначався антропологічністю, яка оминала як схоластично-метафізичні розмисли, так і просвітницький ідеал раціональності.

В цьому контексті виникнення драматичного богослов'я видається обґрунтованим саме як акцент на особистісному спілкуванні. У творах не тільки К. Барта, а й католицьких мислителів, які розвинули драматичне богослов'я, зокрема Г.У. фон Бальтазара та Р. Швагера, цей різновид

¹⁹² Harnack A. Das Wesen des Christentums. – Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 1977. – S 43.

богословської думки розкривається в категоріях екзистенційної та діалогічної світоглядних моделей. Історія спасіння не є механічним і лінійним процесом. Вона включає в себе Божий план щодо людини, який однак не є фатумом, що нівелює людську свободу. Людина у спілкуванні з Богом стоїть на позиціях власної свободи, яка дозволяє їй як приймати, так і відкидати Божу волю. Людська свобода і є джерелом драматичності історії спасіння. Бог прагне спасіння людини. Він здійснює кроки в напрямку людини. Проте він не бажає змушувати людину до прийняття його плану. Він не змушує людину ні до чого, а промовляє до неї, щоб дати їй можливість зробити правильний вибір. Часто зроблений людиною вибір є відкиненням Божої волі. Саме в цьому полягає драматичність її долі, яку обирає вона сама. Проте після кожного відкинення людиною власного щастя, яке можливе виключно в перебуванні у Божій благодаті, Боже милосердя, що спонукає до спасіння людину, переважає над справедливістю, яка вимагає покарання людини. Творець знову робить кроки до людини, даруючи їй милосердне прощення. Так, духовне життя стає органічним і сповненим падінь та вставань.

Феномен драматичного богослов'я необхідно оцінювати як сміливу спробу оживити богослов'я. Ціллю богослов'я як науки є витлумачити Слово Боже в категоріях актуальних культурі, світогляду, філософії і життю. Воно повинно актуалізувати євангельську вістку спасіння в кожному періоді еволюції людської цивілізації. Культури змінюються, а Євангеліє залишається незмінним як стержень вічної і абсолютної істини. Саме з цих рацій утопічними видаються спроби зберегти застарілі форми богословствування. Найяскравішими спробами такого кшталту була неосхоластика, яка, основувшись на офіційні документи Католицької Церкви, зокрема на енцикліки папи Лева XIII «Aeterni Patris» (1879) та папи Пія X «Pascendi» (1907), намагалася зберегти ті фундаменти богословської і релігійно-філософської думки, на яких ґрунтувалися середньовічні мислителі. Зміна епох вимагала змін в осмисленні віровчення. Невідповідними для виконання цієї цілі виявилися й спроби богословів-лібералів, які склали задля поставленої цілі надмірні жертви, разом із формою змінюючи зміст, що в питаннях релігійної віри є неприпустимим.

Прагнення особової зустрічі із живим Богом спричинювало нові наголоси в богослов'ї. Саме тому К. Барт наголошував: «Ми не є незадіяними глядачами. Нами рухає Бог. Бездушевна статика константних відносин між Богом і людиною подолана. Наше життя отримує глибину і перспективу. Ми стоїмо в середині трагічного, але водночас свідомого цілі ряду Божественних дій і виявів»¹⁹³. Поставлена ціль – осягнути живого богослов'я – вимагала звільнення від усталених форм, якими славилася схоластика. Драматичне

¹⁹³ Barth B. Der Christ in der Gesellschaft // Anfänge der dialektischen Theologie. Teil 1.: Karl Barth, Heinrich Barth, Emil Brunner / [Hrsg. von Jürgen Moltmann]. – München: Kaiser-Verlag, 1962. – S. 52-87.

богослов'я в творах К. Барта показане не як сформована і чітко зафіксована система, а радше як процес зустрічі Бога і людини¹⁹⁴.

Гостра критика ліберального протестантизму і поворот у сторону драматичного богослов'я особливо помітний у творах Г. Аулена. Критика шведського богослова була скерована передовсім на А. фон Гарнака, який, на його думку, надто сухо і безжиттєво представляв історію спасіння. Процес Бого-людських відносин – це не тільки Божа дія у світі, яка виразилася у творенні всього суцього, супроводі буття світу, спасіння, звершене у Христі, це перш за все діалог живих осіб, який розгортається драматично. Творець не тільки творить, він також промовляє до людини, закликає її до співпраці, намагається промовити до її серця.

Відповідь людини на ці заклики Бога в історії змінювали свій характер. Людина то відповідає на Божу любов взаємністю, то відкидає її, не бажаючи заангажуватися в процес творення Царства Божого. Тому історія спасіння – це драма відносин любові¹⁹⁵. Г. Аулен захоплювався шведською літературою, з якої він для своєї богословської моделі брав не тільки літературні і риторичні звороти та словесні прикраси, які вдосконалювали стиль його мовлення, а й черпав з літератури змістові моменти власних подальших міркувань. Його богословські твори наповнені численними паралелями та асоціаціями з художньої літератури. Мислитель віднаходив величезні подібності між життям художніх героїв, про які він читав у романах, з реальними учасниками Бого-людського діалогу.

Подібного погляду дотримувався і швейцарський католицький богослов і священник Г.У. фон Бальтазар, який «порушує багатовікову традицію нерозуміння, якщо не зневаги, яка існувала між богослов'ям і театром»¹⁹⁶. Богослов відійшов від традиції, закладеної св. Августином та розвиненої схоластичним богослов'ям, відповідно до якої Бог спасає людину своєю благодаттю. В момент творення людини, на думку св. Августина, Творець обдарував її «первинною благодаттю», яку вона втратила, скоївши перший гріх. Гріх відвернув людину від Бога та позбавив її зв'язку з Творцем, який необхідний для її духовного зростання і осягнення Царства Божого. Однак Божа благодать перевищує людський гріх. Творець, керуючись любов'ю до свого творіння, дарує людині повторну благодать, яка відновлює Бого-людський зв'язок.

¹⁹⁴ Pietz H.-W. Konvergenzen auf Theodramatik hin oder: Wie kommt es zur dramatischen Denk- und Darstellungsart in der Dogmatik? // Theodramatik. Das Drama als Denkmodell in der neueren Theologie. Tagungsprotokoll 72/91 zu einer theologischen Fachtagung der Evangelischen Akademie Iserlohn 12.-14. Juli 1991. – Iserlohn, 1991. – S. 16.

¹⁹⁵ Aulén G. Das Drama und die Symbole. Die Problematik des heutigen Gottesbildes. – Göttingen: Vandenhoeck & Rupprecht, 1968.

¹⁹⁶ Гуер'єро Э. Ханс Урс фон Бальтазар. / [Пер. с нем. Юрий Ромашев]. – М., 2009. – С. 244.

В богослов'ї Г.У. фон Бальтазара основний наголос ставиться не на благодаті, яка відображає односторонній вектор стосунків: Бог дарує благодать, а людина приймає, тобто дія Бога є активною, а людська – пасивною. Швейцарський богослов акцентував увагу на взаємному спілкуванні, яке породжує духовне і емоційне навантаження діалогу і драми.

Особливо вагомий внесок в розвиток драматичного богослов'я вніс ще один богослов, який народився у Швейцарії, але мешкав у Австрії, монах-єзуїт Раймунд Швагер. Він тривалий час був професором і деканом факультету католицького богослов'я Іннсбрукського університету Леопольда-Франца. Р. Швагер спробував систематизувати драму спасіння. Якщо його попередники розробили ідейне підґрунтя драматичного богослов'я, себто довели, що відносини Бога і людини перебігають в категоріях драми, то Р. Швагер спробував простежити етапи цієї драми. Аналогічно до поділів сценічного твору на дії, богослов у праці «Ісус у драмі спасіння» розділив на дії історію спасіння. Так, він виокремив п'ять дій драми спасіння. Першій дії він дав назву «Зламане панування Бога». Ця дія відображає відхід Адама від Бога, перший і основний розрив відносин Творця і творіння¹⁹⁷. Цей момент став переломним в історії людства і поклав початок трагедії людини, її відмови від істинної місії та порушення Божого плану щодо людини. Друга дія отримала назву «Відхилення Божої влади і суд». В ній розгортаються неодноразові гріхопадіння людини протягом Старого Завіту¹⁹⁸. Милосердя Боже, яке приносить щастя людству, займає основне місце у третій дії – «Носій спасіння під судом». Тут в центрі драми постає Христос, який приймає людську природу, народжується в реальному земному часі і просторі, проживає людське життя, пронизане проповіддю спасіння і чудесами як вираженнями Божої любові. До цієї дії належить також відречення людства від Христа, виражене в його осудженні і розп'ятті¹⁹⁹. Саме в цьому полягає вершина непослуху людини і найбільший прояв її злої волі. Перемога Христа над смертю, його тріумф над найбільшим злом і недоліком людської сутності виражений у четвертій дії, яку Р. Швагер назвав «Воскресіння Сина і вирок небесного Отця». Це кульмінаційна точка історії спасіння²⁰⁰, яка показує повне панування Бога над світом, однак панування не владою, а любов'ю. П'ята дія розвиває подальшу активність Бога в історії спасіння людини і отримує назву «Святий Дух і нове помазання». Ця дія показує Божу опіку над людством після воскресіння і вознесіння Христа²⁰¹.

Драматичне богослов'я не стало домінантним в сучасній богословській дискусії, як це було, до прикладу, з томізмом в Середньовіччі. Поряд із

¹⁹⁷ Schwager R. Jesus im Heilsdrama. Entwurf einer biblischen Erlösungslehre. 2. Auf. / Raymond Schwager. – Innsbruck-Wien: Tirolia-Verlag, 1996. – S 44.

¹⁹⁸ Там само. – S 77.

¹⁹⁹ Там само. – S. 110.

²⁰⁰ Там само. – S. 155.

²⁰¹ Там само. – S 183.

драматичним богослов'ям існували і розвивалися й інші численні напрямки думки. Це багате різноманіття думок в сучасній богословській дискусії показує широту проблем, поставлених перед богослов'ям, та широку палітру методик їх вирішення. Основні питання, які розглядаються фундаторами драматичного богослов'я, показують нові акценти у християнській думці. Ці акценти в загальній формі можна охарактеризувати як андроцентризм та діалогічність.

Анотації

У статті **Шепетьяка О.М. «Драматичне богослов'я К. Барта, Г.У. фон Бальтазара та Р. Шваґера»** проведено аналіз однієї з концепцій богословської думки ХХ – поч. ХХІ століть, яку розробляли Карл Барт, Густаф Авлен, Ганс Урс фон Бальтазар, Раймунд Шваґер, і яка отримала назву «драматичне богослов'я». Цей спосіб богословської рефлексії виник як антитеза до ліберального богослов'я, розвинутого в діалозі з просвітницькою філософією. У дослідженні викладено внесок основних творців драматичного богослов'я у розвиток цього вчення, його роль і значення в богословській дискусії Католицької Церкви після Другого Ватиканського Собору.

Ключові слова: драматичне богослов'я, К. Барт, Г.У. фон Бальтазар, Р. Шваґер.

В статье **Шепетьяка О.М. «Драматическое богословие К. Барта, Г.У. фон Бальтазара и Р. Швагера»** проведен анализ одной из концепций богословской мысли ХХ-нач.ХХІ веков, которую разрабатывали Карл Барт, Густаф Авлен, Ханс Урс фон Бальтазар, Раймунд Швагер, и которая получила название «драматическое богословие». Этот способ богословской рефлексии возник как антитеза к либеральному богословию, получил развитие в диалоге с философией Просвещения. В исследовании изложен вклад главных творцов драматического богословия в развитие этого учения, его роль и значение в богословской дискуссии Католической Церкви после Второго Ватиканского Собора.

Ключевые слова: драматическое богословие, К. Барт, Х.У. фон Бальтазар, Р. Швагер

In the article of **Oleh Shepetyak «Dramatic Theology of K. Barth, H.U. von Balthasar and R. Schwager»** the analysis of one of the theological concepts of ХХ - the beginning of ХХІ century was performed which was developed by Karl Barth, Gustav Aulén, Gans Urs von Balthasar and got the name «dramatic theology». This way of theological reflection appeared as antithesis to liberal theology developed in the dialogue with the Enlightenment philosophy. The contribution of main creators of dramatic theology into the development of this study, its role and meaning in Theological discussions of the Catholic Church after the Second Vatican Council are highlighted in the investigation.

Key words: dramatic theology K. Barth, H.U. Balthasar, R. Schwager